

3. Ружин К. М. Психолінгвістичні передумови взаємопов'язаного підходу до формування рецептивних видів іншомовленнєвої діяльності. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. №2. С. 91–102.
4. Демьяненко М. Я. Основы общей методики обучения иностранным языкам. Теоретический курс. Киев: Вища школа, 1976. 281 с.
5. Бігіч О. Б. Методика формування іншомовної компетенції в аудіюванні. Київ: КНЛУ, 2012. №2. С. 19–30.
6. Кулиш Л. Ю. Психологические аспекты восприятия речи. Киев: Вища школа, 1999. 233 с.
7. Борецька Г.Є. Методика формування іншомовної компетенції у читанні. Київ: КНЛУ, 2012. №3. С.18–27.
8. Мильруд Р. К. Методика обучения иноязычной письменной речи. Москва: Просвещение, 1997. №2. С. 5–10.
9. Зимняя И. А. Лингвopsихология речевой деятельности. Воронеж: МОДЕК, 2001. 432 с.

УДК 374.71 – 028.76 (477)

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

Фрига І. О., здобувач

*Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
вул. Озерна, 14, м. Хмельницький, Україна*

Inna_friga89@ukr.net

Стаття присвячена проблемам розвитку неформальної освіти як важливої складової системи освіти дорослих. Запропоновано визначення поняття «неформальна освіта дорослих». Висвітлено значення неформальної освіти дорослих як основоположного поняття освіти впродовж життя. Виокремлено ознаки та завдання неформальної освіти; виділено загальні характеристики неформального навчання. Розглянуто структуру освіти дорослих в сучасній Україні. Охарактеризовано форми освіти дорослих: формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта та наведено їх характеристику.

Ключові слова: освіта дорослих, форми освіти дорослих, формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта, доросла людина, неперервна освіта, дорослий, андрагогіка.

НЕФОРМАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ВЗРОСЛЫХ В УКРАИНЕ

Фрига И. А.

*Хмельницкий областной институт последипломного педагогического образования,
ул. Озерная, 14, г. Хмельницкий, Украина*

Inna_friga89@ukr.net

Статья посвящена проблемам развития неформального образования как важной составляющей системы образования взрослых. Предложено определение понятия «неформальное образование взрослых». Освещены значение неформального образования взрослых как основополагающего понятия образования в течение жизни. Определены признаки и задачи неформального образования; выделены общие характеристики неформального обучения. Рассмотрена структура образования взрослых в современной Украине. Охарактеризованы формы образования взрослых: формальное образование, неформальное образование, информальное образование и приведены их характеристики.

Ключевые слова: образование взрослых, формы образования взрослых, формальное образование, неформальное образование, информальное образование, взрослый человек, непрерывное образование, взрослый, андрагогика.

UNFORESEEN EDUCATION OF ADULTS IN UKRAINE

Fryha I. O.

*Khmelnytsky Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education,
Khmelnytsky, Ukraine*

Inna_friga89@ukr.net

This article is devoted to the problems of the development of informal education as an important component of the adult education system. The definition of "adult non-formal education" is proposed. The importance of informal education of adults as the basic concept of education throughout life is highlighted. Characteristics and tasks of non-formal education are determined; The general characteristics of informal education are highlighted. The structure of adult education in modern Ukraine is considered. The forms of adult education are described: formal education, informal education, informational education and their characteristics. Practice has shown that the traditional educational system is not able to meet the needs of adults in enriching their knowledge, skills, and above all ability to navigate, "not to lose themselves" under the new conditions. It is adult education that takes on the further development and training of the adult population. There are new, non-traditional forms of adult education: open universities, popular higher schools, third-level universities, corporate universities, etc. Formal education can not fully meet the cognitive needs of citizens. Significant influence is the support and development of non-formal education. It is also worth noting that today education is seen as an open process that takes place, as noted above, not only within the walls of specially designed institutions for training, and not only under the guidance of professional teachers, but everywhere and under the influence of all persons with certain experience and aspire to pass it on to others. Recently, there is demand for non-formal education among adults. Organization of training in various courses, the study of foreign languages, participation in interest groups, the acquisition of new information technologies, etc., promote the growth of the status of an adult person among others, the approval of his "I". Informal education differs in that it involves those who together created one program, whose goals, implementation plan and main content are accepted by all members of the group. Adult education should be a continuous process, as a social self-defense and a necessity, where every person, regardless of his financial situation and religious outlook, has the right to his own path of education from childhood to his late age as a way of intellectual and professional renewal.

Key words: adult education, adult education, formal education, informal education, informational education, adult, continuous education, adult, andragogy.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Сучасний рівень соціально-економічного розвитку людства, темпи науково-технологічного прогресу вимагають від людини не просто підготовки до виробничого та соціального життя, а різноманітної і різноспрямованої підготовки, що дає змогу індивідам із мінімальними затратами адаптуватися до швидких і часом різких змін в економічному, суспільному, політичному, культурному житті. Практика показала, що традиційна система освіти не здатна задовольнити потреби дорослих у збагаченні знаннями, вміннями, а головне – здатністю орієнтуватися, «не втратити себе» в нових умовах. Саме освіта дорослих набуває подальшого розвитку і навчання дорослого населення. З'являються нові, нетрадиційні форми освіти дорослих: відкриті університети, народні вищі школи, університети третього віку, корпоративні університети тощо. Формальна освіта не може повністю забезпечити пізнавальні потреби громадян. Суттєвого впливу набуває підтримка і розвиток неформальної освіти.

Асамблея Ради Європи (2000) розробила рекомендації «Про неформальну освіту», де підтверджується, що неформальна освіта є важливою частиною неперервного навчання для адаптації у постійно змінюваному середовищі [9]. Саме неформальна освіта може стати джерелом компетентності сучасної людини та пусковим механізмом до освіти впродовж життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор.

Важливими для дослідження проблем безперервної освіти вважаємо праці з андрагогіки: Л. Анциферова, В. Гаргай, С. Змеєв, В. Маслова, М. Ноулз, Р. Сміт, П. Джарвіс, Л. Турос та ін. Дослідження питань безперервності освіти фахівців різних профілів у різний час здійснювали О. Аббасова, О. Вербицький, Б. Гершунський, І. Дяченко, В. Кучинський, З. Малькова та ін.

Проблемам освіти дорослих взагалі та неформальній освіті дорослих, зокрема, присвячені роботи таких науковців, як Д. Антонова, І. Беюл, Л. Ведернікова, С. Вершловський, В. Гаргай, В. Давидова, С. Змеєв, Т. Зотова, С. Коваленко, Н. Ничкало, О. Митіна, О. Огієнко, К. Онущкіна, І. Фокіна, О. Хахубій та ін.

Теоретико-прикладні аспекти неперервної освіти дорослих висвітлені в працях відомих українських науковців С. У. Гончаренка, Р. С. Гуревича, Н. М. Дем'яненко, Г. С. Костюка, Н. Г. Ничкало, В. В. Олійника, С. О. Сисоевої та ін. Порівняльно-педагогічні дослідження у галузі розвитку неперервної освіти за кордоном здійснені Н. В. Абашкіною, Т. І. Вакуленко, Б. Л. Вульфсоном, Т. С. Кошмановою, М. П. Лещенко, З. О. Мальковою, Л. П. Пуховською, С. М. Романовою, А. С. Саргсяном, А. А. Сбруєвою, І. В. Фольварочним та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Метою статті є розгляд особливостей сучасного стану неформальної освіти дорослих в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

У науковій літературі зустрічаються такі терміни, як освіта впродовж життя або неперервна (*life-long education*) та перманентна освіта (*education permanente*). За незначної різниці у відтінках обидва терміни означають освіту як процес, «вбудований у життя людини, а не обмежений спеціальною навчальною діяльністю в класних кімнатах» [13, с. 30].

Також варто зазначити, що сьогодні освіта розглядається як відкритий процес, що відбувається, як зазначено, не тільки у стінах спеціально призначених для навчання закладів і не тільки під керівництвом викладачів-професіоналів, а всюди і під впливом усіх осіб, що володіють певним досвідом і прагнуть передати його іншим. Навіть зміст, форми й методи навчання нині стають предметом обговорення та результатом спільної діяльності тих, хто навчається, і тих, хто навчає [7].

Починаючи з другої половини ХХ ст., сфера освіти дорослих значно розширила свої межі. У цей час з'явилися нові або набули нових форм і змісту вже відомі види освіти.

В Україні за ступенем організованості, відповідно до прийнятої ЮНЕСКО термінології, виділяють три основні типи освіти дорослих: формальну, неформальну, інформальну.

Дослідження показують, що Європейським центром розвитку професійної освіти (Cedefop) для країн Євросоюзу визнано такі визначення:

- формальне навчання – навчання, здійснюване у структурованому та організованому середовищі (в навчальному закладі, центрі навчання або на робочому місці) і чітко позначається як навчання (з точки зору завдань, тривалості або ресурсів);
- неформальне навчання – навчання, засноване на запланованій діяльності, яка чітко не позначена як навчання (з точки зору завдань, тривалості навчання або підтримки тих, хто навчається), проте містить значимий навчальний елемент, але зазвичай не завершується сертифікацією;
- інформальне (спонтанне навчання), – навчання, що є результатом повсякденної діяльності, пов'язаної з роботою, сім'єю або дозвіллям. Воно не структуроване і не організоване. «Навчання на досвіді» має на увазі як навчання, виходячи з досвіду, так і навчання через досвід; тобто екстраполяцію і застосування елементів навчання.

Формальна освіта, або інституційний вид навчання – найбільш прийнятна й досить добре відома. Її відмінні риси – наявність досвідчених викладачів, добротних джерел навчання. Вона найбільш придатна для тих, хто не відзначається силою волі, особливою захопленістю науками. Сильні сторони цього виду навчання – стабільність, ґрунтовність (фундаментальність) підготовки, достатня глибина й високий рівень гарантії досягнення

результатів та отримання документів про освіту [3, с. 25]. Недоліками цього виду навчання є висока міра керування тих, хто навчає, відчуття залежності у тих, хто навчається, значна стандартизація, консервативність, негнучкість. Зазвичай інституційне навчання недостатньо враховує психологічні особливості дорослих, які навчаються. Саме цей вид навчання є традиційним і найбільш поширеним в Україні. До закладів, які забезпечують формальну освіту, належать вищі навчальні заклади різних рівнів акредитації як державної, так і приватної форм власності (за денною, вечірньою й заочною формами навчання): університети, інститути, академії, коледжі, технікуми, вищі професійні навчальні заклади (ВПНЗ), магістратура, аспірантура, докторантура, підвищення кваліфікації, здобуття другої спеціальності, система інститутів післядипломної освіти.

Інформальна освіта – це набуття знань дорослими людьми у процесі власної трудової діяльності, спілкування через засоби масової інформації. Фактично – це нагромадження різноманітних знань шляхом набуття життєвого досвіду; це аматорська освіта з метою задоволення особистості; вона ніколи не завершується і не має дипломів [4, с. 25-26]. В Україні інформальна освіта створюється через засоби масової комунікації, спілкування між дорослими, на основі життєвого досвіду й обміну цікавою інформацією для дорослих, шляхом відвідування установ культури і через самоосвіту. Будь-яке місце зустрічей, робоче місце, бібліотека можуть стати місцем освіти дорослих, якщо вони розвивають особистість або створюють умови для її саморозвитку.

Сьогодні, коли установи освіти втратили свою монополію в поширенні інформації, зростає значення неформального навчання. Сучасні умови життя вимагають, щоб процес навчання ставав усе більш динамічним, а саме освіта була доступна і при цьому відповідала потребам різних категорій населення. Тому система формальної освіти, представлена в університетах, коледжах та інших навчальних закладах, виявляється найчастіше недостатньою. І щоб заповнити лакуни, які не здатна заповнити формальна система, порушується питання про можливість неформальної освіти.

Неформальна освіта дорослих – це, по суті, уся культосвітня робота з дорослими, здійснювана відповідно до інтересів і потреб різних категорій дорослих людей; вона не завершується отриманням диплома. На думку С. І. Змеєва, така освіта відрізняється двома з перелічених вище параметрів, а саме: систематизованістю навчання та цілеспрямованою діяльністю тих, хто навчається [3, с. 25].

Неформальна освіта – це будь-яке організоване навчання, здійснюване за межами системи формальної освіти, що його доповнює. Забезпечує засвоєння умінь і навичок, необхідних для соціально та економічно активного громадянина країни [8]. Ця освітня діяльність структурована, вона має освітню мету, певні часові рамки, інфраструктурну підтримку та здійснюється усвідомлено. Отримані знання не сертифікуються, хоча це можливо.

Неформальна освіта – це курси, гуртки за інтересами, школи мистецтв, ремесел, громадські об'єднання, семінари, лекторії, клуби, станції туризму, які орієнтовані на нове самовизначення, оновлення, а також глибоку інформативність. Зазвичай ця форма освіти не передбачає отримання дипломів дорослими [5].

Для навчання дорослих в умовах неформальної освіти, незалежно від того, ким воно здійснюється, характерні всі необхідні педагогічні атрибути: цілі, завдання, зміст, навчальні технології. Методологічна основа навчання дорослих в умовах неформальної освіти представлена міждисциплінарним, культурологічним, середовищним і ситуаційним підходами, а також єдністю особистісного та діяльнісного підходів. Цілі й зміст неформальної освіти дорослих визначаються на основі поєднання принципу задоволення освітніх потреб окремої особистості з принципом урахування інтересів і потреб різних соціальних верств і груп; принципи гуманізації та гуманітаризації доповнюються в концепції принципом соціалізації, який передбачає досягнення навчанням повної відповідності мінливим освітнім потребам суспільства та окремих соціальних груп [1]. Незважаючи на різноманітність форм і

назв (відкрите, вільне, обцинне, саморегульоване навчання, школи вільного дня, мережі неформального навчання, кооперативне навчання тощо), видається можливим виокремити загальні риси, що дозволяють віднести різні види програм до неформальної освіти дорослих: 1. Неформальна освіта дорослих демократична за своєю природою, тому що покликана забезпечити доступ до освіти всім бажаючим. 2. Неформальна освіта дорослих спрямована на формування всебічно розвиненого творчого потенціалу особистості. Структури неформальної освіти орієнтовані передусім на задоволення актуальних потреб населення в освіті. Крім того, вони здатні обумовлювати і розвивати ці потреби. Цілі неформальної освіти не обмежуються викладанням певного обсягу нових знань тим, хто навчається, тобто не обмежуються межами пізнання як такого. 3. Основними функціями неформальної освіти дорослих є: задоволення зростаючих пізнавальних потреб у вільний час; всебічний загальнокультурний розвиток особистості, задоволення інтелектуальних та естетичних потреб; амортизація знаннєвого розриву поколінь, що поглиблюється; допомога в адаптації людини до навколишнього соціального та природного світу; компенсація недоотриманої формальної освіти й усунення недоліків її функціонування; розвиток потреби в освіті, вміння самостійно навчатися, пізнавати себе та свої можливості. 4. Структури неформальної освіти дорослих характеризуються високим ступенем гнучкості і розмаїтості форм, здатністю охопити всі соціально-професійні та вікові групи. Гнучкість виявляється в значно більшому виборі програм, термінів і місця проведення занять, їх індивідуалізації, орієнтованості на конкретні потреби й інтереси кожного учня. 5. Незважаючи на те, що спрямованість видів і структур неформальної освіти дорослих індивідуалізована відповідно до потреб конкретних людей, сам навчальний процес має переважно груповий характер, характер спільного навчання. 6. Специфічною є роль викладача, який здійснює не пряму функцію передачі і закріплення інформації, а виконує роль організатора самостійної діяльності учасників освітнього процесу. 7. До неформальних освітніх структур відносяться тільки ті, які не ведуть до отримання дипломів або будь-яких інших документів [2].

Останнім часом на неформальну освіту є попит серед дорослих. Організація навчання на різних курсах, вивчення іноземних мов, участь у гуртках за інтересами, оволодіння новими інформаційними технологіями тощо сприяють піднесенню статусу дорослої людини серед інших, утвердженню свого «Я». Неформальна освіта вирізняється тим, що в ній беруть участь ті, хто разом створили одну програму, чії цілі, план реалізації й основний зміст приймаються всіма членами групи [11, с. 39].

Дослідження показують, що в Україні існування неформальної освіти охоплює такі галузі: позашкільну освіту; післядипломну освіту та освіту дорослих; шкільне та студентське самоврядування (через можливість набуття організаторських, комунікативних, управлінських умінь); освітні ініціативи, спрямовані на розвиток додаткових умінь та навичок (мовні та комп'ютерні курси, гуртки за інтересами та ін.); громадянську освіту (різнопланова діяльність громадських організацій).

Сучасне бачення особливостей неформальної освіти дорослих представлено на сайті Європейської асоціації освіти дорослих, де вказано: «спеціально організована діяльність зі сприяння процесу, у рамках якого люди можуть свідомо розвиватися як особистості, самостійно спиратися на власні можливості в соціальних відносинах і діяльності за допомогою підвищення рівня знань і розуміння; співвіднесення власних думок і почуттів з думками та почуттями інших людей; розвитку умінь і способів їх вираження».

У неформальному навчанні криється величезний потенціал у зв'язку з тим, що ця форма здатна більш гнучко реагувати на нові потреби і пропонувати системі освіти і ринку праці те, що необхідно в плані часу, змісту та організації навчання.

Проте, незважаючи на необхідність неформальної освіти дорослих, сучасна освіта дорослих має здійснюватися у різних формах (формальній, неформальній, інформальній) та створювати

умови для засвоєння знань, формування умінь та навичок задля реалізації життєвих цілей людини.

Ідеологія та методологія додаткової освіти дорослих розвиваються і вдосконалюються. Вивченням питань освіти дорослих займається наука андрагогіка (від грец. *andros* – доросла людина; *androgoge* – керівництво, виховання) – це новий напрям знань про людину, який акумулює в собі результати всебічних досліджень процесу освіти дорослих на філософському, соціально-економічному, спеціально-педагогічному, соціально-психологічному рівнях [8].

В. Маслова стверджує, що андрагогіка – це наука про навчання дорослих, яка обґрунтовує діяльність дорослих, що навчаються, та педагогів, що працюють з ними [6]. Освіта охоплює навчання особи від дошкільного віку і впродовж усього свідомого життя.

Дорослий – особа, що виконує соціально значимі продуктивні ролі (громадянина, працівника, члена сім'ї), володіє фізіологічною, психологічною, соціальною, етичною зрілістю, відносно економічною незалежністю, життєвим досвідом і рівнем самосвідомості, достатніми для відповідальної самокеруючої поведінки, що поєднує або чергує навчальну діяльність з іншими видами діяльності.

Загалом дорослість пов'язують не стільки з віком людини, скільки з соціально-психологічними факторами, які усвідомлюються самою людиною й визнаються суспільством.

Сьогодні не існує єдиного наукового визначення терміна «доросла людина», але, узагальнюючи відповідні визначення різних науковців, до дорослих людей можна зарахувати будь-яку людину, яка в житті поводить себе усвідомлено й відповідально, яка зайнята певною справою, тобто має відносно сформовані фізіологічні й психологічні функції. Доросла людина відрізняється досить високим рівнем самосвідомості: вона усвідомлює себе усе більш самостійною, самокерованою особистістю, незалежною в матеріальному (економічному), юридичному, моральному, психологічному відношеннях, а також має значний власний життєвий досвід.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у заданому напрямі.

Отже, можемо зробити висновки, що неформальна освіта є важливою складовою неперервної освіти дорослих; вона розвивається як результат суспільного розвитку, дає можливість залучити до освітнього процесу різні соціальні та вікові групи (від молоді до людей третього віку), визначає взаємодію громадянського суспільства, громадських організацій і формальної освіти та на неї є попит. Неформальна освіта має великі потенційні можливості щодо розвитку суспільства, держави, особистості.

Освіта дорослих має бути процесом неперервним, як соціальний самозахист та необхідність, де кожна людина, без огляду на своє матеріальне становище та релігійний світогляд, має право на власний шлях здобуття освіти від дитинства до пізньої старості, як спосіб інтелектуального і професійного оновлення [10].

Особливо перспективним може бути вивчення та узагальнення зарубіжного досвіду щодо розвитку неформальної освіти в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бычкова Н. И. Социальное обучение взрослых в условиях неформального образования: дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Пятигорск, 2004. 322 с.
2. Жукова Л. В. Неформальное образование: социально-философский анализ (на примере США): автореф. дисс. ... канд. социол. наук: 09.00.11 / Ростов-на-Дону, 1994. 22 с.
3. Змеев С. И. Андрагогика: основы теории и технологии обучения взрослых. Москва: ПЕР СЭ, 2003. 208 с.
4. Змеев С. И. Образование взрослых в России и в мире. *Педагогика*. 1999. № 6. С. 106–108.

5. Мартіросян О. І. Перспективи розвитку освіти дорослих у контексті Європейської інтеграції. Благодійний фонд ім. А. С. Макаренка. *Педагогічний процес: теорія і практика*. Київ, 2007. Вип. 4. С. 78–84.
6. Маслова В. Основы андрагогики. *Терминологический словарь-справочник*. Мариуполь, 2004. 19 с.
7. Олійник В. В. Освіта впродовж життя: як і чому вчити дорослих? Академія педагогічних наук України. 2007. <http://www.apsu.org.ua/ua/information/press/956784>.
8. Онушкин В. Г., Огарев Е. И. Образование взрослых: междисциплин. словарь терминологии. Санкт-Петербург – Воронеж, 1995. 231 с.
9. Рекомендації Асамблеї Ради Європи 1437. 2000. Про неформальну освіту. <http://coe.kiev.ua/bul/bul9/text30htm>.
10. Сігаєва Л. Є. Концепція розвитку освіти дорослих в Україні. Київ: ЕКМО, 2009. 44 с.
11. Сігаєва Л. Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні у другій половині ХХ ст. *Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського: зб. наук. пр. Серія: Педагогічні науки*. Миколаїв: МНУ В. О. Сухомлинського, 2011. Вип. 133. С. 97–101.